

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ХОРТИНГУ:
„ВИХОВАННЯ“, „ХОРТ“, „ХОРТИНГ“, „ХОРТОВИЙ“, „ХОРТОВЕ
ВИХОВАННЯ“ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТА
ФІЛОСОФСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Постановка проблеми. Всі народи світу у різні часи надавали вихованню підростаючого покоління величезного значення. Відомі педагоги та психологи (І. Бех, П. Блонський, Л. Виготський, Н. Волкова, Г. Костюк, В. Крутецький, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, К. Ушинський, М. Фіцула та ін.) підтримують роздуми К. Гельвеція, що виховання може все! Воно, враховуючи вплив спадковості та стихійного середовища, спрямоване на розвиток у кожній особистості певних цінностей, знань, умінь, навичок, потреб, рис характеру, здібностей тощо.

Важливими для подальшого розвитку теорії та практики виховання є фундаментальні праці: Аристотеля, Я. Коменського, Дж. Локка, А. Макаренка, М. Монтеня, Й. Песталоцці, М. Пирогова, С. Русової, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича, К. Ушинського, Ю. Федьковича, З. Фрейда та ін. щодо трактування поняття „виховання“ у різних аспектах. Цінними фактами збагатили історію вітчизняної культури історики О. Бойко, В. Борисенко, М. Грушевський, В. Сергійчук, Д. Яворницький, Н. Яковенко та ін. щодо виховання на острові Хортиця запорозькими козаками підростаючого покоління, ґрунтуючись на ідеях і засобах народної педагогіки (наприклад, при церквах були створені січові та козацькі школи тощо), чому вони надавали першочергового значення.

Мета статті – дослідити у філософській, психолого-педагогічній та методичній літературі усталені у науці поняття: „виховання“, „хорт“, „хортинг“ та обґрунтувати новітні – „хортовий“, „хортове виховання“.

Вклад основного матеріалу дослідження. Хортинг як національний вид спорту швидко знайшов визнання на теренах нашої країни. Засновники Української Федерації Хортингу (УФХ) Е. Єрьоменко, І. Косинський, Д. Лісовий, С. Лохманов, О. Нетребко, О. Плотніков, В. Севрюков через сучасний хортинг як комплексну систему самовдосконалення особистості шляхом фізичного, морально-етичного та духовного виховання, що успадкувало давні народні традиції всіх етнічних груп і народностей, які населяли острів Хортиця, відроджують ідеї оздоровчих, бойових, культурних, військово-патріотичних традицій козаків Запорозької Січі. Значення хортингу для всебічного розвитку та виховання особистості, для тренерів і їх вихованців, педагогів і батьків юних хортингістів, тобто для всіх прихильників цього молодого виду спорту, розкривається у фундаментальних працях О. Гречаного, Е. Єрьоменка, О. Кузіна, К. Кукушкіна, В. Куленка, М. Куцкіра, О. Нетребка, О. Овчаренка, А. Орлової, О. Семігала та ін. У цих працях ґрунтовно досліджується історія становлення та розвитку хортингу як національного виду спорту України; його світоглядні засади та філософське підґрунтя як виду бойового мистецтва; завдання та зміст

фізичного виховання дітей і молоді засобами хортингу; форми і методи організації та контролю щодо різних типів занять; виховний потенціал хортингу; підготовка, опосередкована та безпосередня участь у змаганнях спортсменів, тренерів, суддів; організація та проведення спортивних заходів з хортингу; популяризація і пропаганда здорового способу життя людей різних вікових категорій засобами хортингу; військово-патріотичні програми та прикладний хортинг; військово-патріотичне виховання учнів у процесі занять хортингом тощо [1; 3; 4].

Щоб з'ясувати сутність поняття „виховання“, звернемося до тлумачних, психолого-педагогічних словників та етимології слова-терміна.

Різне тлумачення цього поняття описав В. В. Ягупов: для визначення виховної діяльності у більшості європейських мов використовували слово латинського походження – *educatio*: у французькій – *éducation*, в італійській – *educazione*, іспанській – *educación*, у німецькій – *erziehung*, польській – *edukacja* і *wychowanie* і т. ін. В українській мові воно походить від слова „*chovati*“ – *ховати, вирощувати*. Спочатку це слово вживалося в українській народній педагогіці у значенні „оберігати (ховати) дитя від небезпеки“, а згодом почало означати „вирощувати дітей, навчати правил доброї поведінки“ [7, с. 422].

Враховуючи психологічні особливості формування людини як індивідуума, поняття „виховання“ О. Степанов трактує, як „планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування в неї моральних понять і установок, принципів, ціннісних орієнтацій і навичок практичної поведінки, які створюють умови для її розвитку і готують до майбутньої громадської і трудової діяльності. У процесі виховання розвиваються вольові якості і риси характеру особистості, формуються її фізичні, розумові, світоглядні, моральні, естетичні та інші особливості. Розглядаючи виховання як процес, що реалізується при взаємодії вихователів і вихованців, а також самих вихованців, психологія вивчає закономірності саморозвитку особистості за умов спеціально організованої виховної системи, яка забезпечує не пасивне пристосування дитини до наявних форм соціального буття, не підведення її під певний соціально встановлений стандарт, а цілеспрямований розвиток кожної дитини як неповторної індивідуальності, як творця себе і обставин...“ [6, с. 57].

Цілеспрямований та організований вплив на розвиток особистості через визначення поняття „виховання“ описують В. Галузяк, М. Сметанський та В. Шахов. У педагогіці це поняття вживається у широкому і вузькому значенні. У широкому „виховання“ – це спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив вихователя на вихованця з метою всебічного розвитку особистості. Під „вихованням“ у даному значенні розуміють цілісний вплив педагога на розвиток усіх сторін особистості вихованця: потреб, здібностей, почуттів, поглядів, рис характеру тощо. Поняття „виховання“ у широкому розумінні охоплює собою два вузьких поняття: „навчання“ і „виховання“ у вузькому значенні. „Виховання“ у вузькому значенні – це цілеспрямований вплив вихователя на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості вихованця [5, с. 8].

Важливими для науковців, тренерів-практиків є визначення цього поняття, запропоновані Н. Волковою; А. Кузьмінським і В. Омелянком; М. Фіцулою; М. Ярмаченком, які розглядають „виховання“ в різних аспектах, таких як:

соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості; складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку; один із чинників, під впливом якого здійснюється розвиток дитини; конкретно-історичне явище; соціалізація; цілеспрямована діяльність і т. ін.

„Виховання“ в українському педагогічному словнику С. Гончаренка подається у двох значеннях: як „процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об’єктивних і суб’єктивних факторів. У широкому розумінні – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. У вузькому розумінні – є планомірним впливом батьків і школи на вихованця і т. д.“ [2, с. 53].

На основі досліджень доктора історичних наук, професора В. Сергійчука щодо фізичної підготовки та військових тренувальних традицій козацтва, зокрема історичної спадщини Придніпров’я й острова Хортиця, Е. Єрмоєнко (засновник українського національного виду спорту хортинг, Президент Всесвітньої Федерації Хортингу, Майстер спорту України міжнародного класу, Заслужений тренер України, учасник бойових дій у Республіці Афганістан, Кавалер ордена Червона Зірка, аспірант Інституту проблем виховання НАПН України) рішуче одстоює як на офіційних сайтах Української Федерації Хортингу, так і у власній друкованій продукції [1; 3; 4], тлумачення понять „хорт“ і „хортинг“.

Отже, *хорт* – це місце для двобою, без зброї та відліку часу в живому колі з козаків. Хорт утворювали козаки (представники близько сорока різних національностей: слов’яни, татари, угорці, грузини, азербайджанці, вірмени, турки, євреї, цигани, араби та ін. Закон існував для всіх один – жити по честі, стежити за своїм здоров’ям, дотримуватися військової традиції) на центральному майдані Січі, під час походів, на гуляннях і святах, відпочинку у будь-якому місці під відкритим небом. Місце проведення сутички – козацький хорт (відкрите коло з козаків) позначали на землі, окреслюючи коло палицею, або на траві, вбиваючи невеличкі кілочки чи гілки з дерева у землю.

Мета двобою:

- підтримувати бойові навички на випадок зіткнення з ворогом;
- влаштовувати турніри між найсильнішими воїнами, козаками різних куренів;
- визначення керівників куренів і сотень;
- доведення правоти у словах, вчинках через чесний і відкритий поєдинок двох або, навіть, групи козаків тощо.

Правила поєдинку на Запорозькій Січі забороняли (для будь-яких народностей):

- кусатися,
- лізти в штани (це означає – не хапати за пах),
- виколювати очі,
- виламувати пальці,
- замотувати каміння в ганчір’я, яке намотували на руки,
- бити суперника головою об землю;
- за перемоги одного козака над іншим калічити або смертельно вражати суперника [1; 3; 4].

Слово „хортинг“ походить від назви відомого і славетного острова Хортиця, де була розташована Запорозька Січ, яка відіграла прогресивну роль в історії українського народу. На основі дослідження історичних джерел, любові до Батьківщини, відтворення, збереження та зміцнення козацько-лицарських чеснот, традицій, відображення у мистецтві оздоровчих, бойових, культурних, військово-патріотичних традицій Запорозької Січі тощо і виник національний вид спорту України – хортинг.

Ідея відродження хортингу, комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з віковічною роллю давніх народних традицій, що передавалися від покоління до покоління. Сучасний український хортинг – це універсальна система змішаного єдиноборства, яка втілила у собі найбільш ефективні та дієві прийоми спортивних і прикладних єдиноборств та бойових мистецтв. Виховна і філософська основа хортингу – здоровий спортивний дух людини та славні традиції козаків Запорозької Січі.

Сучасники слово „хортинг“ не без підстав асоціюють із островом Хортиця, на якому існувало лицарство і самопожертва, відвага та виховання могутніх і вольових чоловіків. Саме тому спортивне єдиноборство „хортинг“ символічно названо на честь місця проведення давніх козацьких двобоїв – „хорту“, в який вони збиралися для виявлення найсильніших, і на честь найбільшого на Дніпрі острова Хортиця – сакрального центру і колиски козацької доблесті Запорозької Січі.

Основна мета хортингу – охоплення оздоровчим рухом всіх верств населення України від маленьких дітей до людей літнього віку, популяризація та підвищення ролі фізичної культури та спорту, патріотичне виховання, залучення дітей та юнацтва до здорового способу життя, відвернення їх від шкідливих звичок, виховання особистості в дусі добропорядності, патріотизму та любові до Батьківщини [1; 3; 4].

Трактування понять „хортовий“ та „хортове виховання“ не зустрічалося нам у жодному словнику з фізичної культури і спорту, як і у жодному з тлумачних, психолого-педагогічних словників.

На нашу думку, поняття „хортовий“ походить від синонімів: рухливий, активний, бадьорий, невтомний, динамічний, мобільний, жвавий, завзятий, моторний, прудкий, непосидючий, верткий, діяльний, меткий, шпаркий, енергійний і т. ін. Адже, хто займається хортингом, у того завжди вистачає сил: навчатися, працювати, ходити на тренування, брати участь у змаганнях тощо. Хортингіст веде здоровий спосіб життя та є позитивним прикладом для власної сім'ї, родичів й оточуючих людей. Тренери, судді з хортингу часто використовують словосполучення слів: „хортовий вихованець (учень)“, „хортові спортсмени“, „хортовий тренер“, „такий непосидючий хортингіст“, „енергійний хортингіст“, „який хортовий тренер, такі повинні бути й вихованці“ тощо.

Таким чином, слово „хортовий“ означає спортсмен, який займається національним видом спорту хортинг і перебуває у постійному русі. Як особистість хортингіст повний життєвої сили, енергії, бадьоро та швидко переміщується з одного місця в інше.

На наш погляд, поняття „хортове виховання“ передбачає поєднання таких основних складових, як: світогляд, свідомість, виховання, навчання, діяльність та поведінка.

Так, *діяльність* – активність суб’єкта, спрямована на взаємодію з навколишнім середовищем із метою задоволення власних потреб. В понятті „діяльність“ виокремлюють два аспекти:

- 1) мотиваційний, за якого складовими діяльності розглядають потреби, цілі, мотиви, предмет і засоби;
- 2) операційний, за якого елементами значення є дії й операції.

Найголовнішою характеристикою діяльності, на думку С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, В. Давидова та ін., є предметність, або спрямованість на предмет, ним визначається, а згодом опосередковується і регулюється його образом як суб’єктивним продуктом.

Характеристики діяльності:

- 1) у своїй розвинутій формі предметність властива тільки людській діяльності;
- 2) суб’єктивність. У психології виокремлюють три основні види людської діяльності: гра, навчання, праця. Розрізняють три основні аспекти розгляду діяльності: генетичний, структурний, динамічний [6, с. 107].

Навчання – спеціально організований процес управління навчальною діяльністю учнів, спрямований на здобування знань й оволодіння необхідними навичками та вміннями. Зміст навчання визначають навчальні програми, які відображають досягнення людства і потреби суспільної практики, а вибір прийомів, методів і форм навчання – вікові та індивідуальні особливості учнів. Проблему навчання вивчають у дидактиці, загальній, віковій і педагогічній психології, психології праці, патопсихології та інших науках [6, с. 215-216].

Поведінка – активність живих організмів, спрямована на пристосування до навколишнього середовища і задоволення наявних потреб. У зовнішньому плані поведінка виявляється в системі послідовних дій, спрямованих на безпосередній практичний контакт організму з предметами оточення... Поведінка людини є завжди суспільно обумовленою і має свідомий, цілеспрямований характер. Людина спрямовує свої дії не тільки на безпосереднє задоволення потреб, а й на організацію взаємин із іншими людьми відповідно до суспільно прийнятих норм моралі та права [6, с. 253].

Свідомість – найвищий рівень психічного відображення навколишньої діяльності, що розвинулося у людини як суспільної істоти внаслідок оволодіння мовою і суспільною діяльністю з іншими людьми. Властива лише людині. Свідомість є продуктом суспільно-історичного розвитку людства. Її вивчають різні науки: філософія, логіка, соціологія, етнографія, лінгвістика, нейрофізіологія та ін. Психологія досліджує походження свідомості, її структуру і функціонування у людини. Свідомість людини характеризується активністю, спрямованістю на певний об’єкт, здатністю до самостереження та рефлексії, різним ступенем якості тощо. Вивчаючи психологічну структуру свідомості, дослідники виділили у ній низку важливих характеристик: знання; здатність чітко розрізняти суб’єкт і об’єкт, формувати цілі діяльності; включення до певного відношення (наприклад, до навколишньої діяльності) Основою для формування і

функціонування характеристик свідомості є наявність мови... Свідомість людині не дана від природи, вона починає формуватися на етапі раннього онтогенезу в результаті засвоєння дитиною соціального досвіду людства через спілкування з дорослим... [6, с. 316].

Світогляд – система узагальнених поглядів на природу і суспільство, на місце людини у ньому, на ставлення людей до навколишньої дійсності і себе, а також зумовлені цими поглядами їх переконання, ідеали і принципи пізнання. Світогляд формується протягом життя людини на основі засвоєних нею природничо-наукових, соціально-історичних, технічних і філософських знань, а також умов життя. Носієм світогляду є особистість або соціальна група. Засвоєні знання стають основою світогляду людини, коли перетворюються на переконання. Світогляд визначає погляди людини на навколишній світ, її смаки, інтереси, життєві цінності і прагнення, впливає на поведінку, ставлення до праці та інших людей, а також на характер особистості, надаючи йому твердості та стійкості. Якісна характеристика світогляду особистості визначається за такими ознаками: науковість; систематичність і цілісність; логічна послідовність і доказовість; ступінь узагальненості та конкретності; зв'язок із діяльністю та поведінкою [6, с. 317].

На підставі понять „хортинг“, „хортовий“, „виховання“ можна обґрунтувати поняття „хортове виховання“, що розглядається нами як складний, багатогранний і цілеспрямований процес формування спортсмена-хортингіста через його світогляд, свідомість, виховання, навчання, діяльність та поведінку тощо. На нього систематично впливає тренер, інші хортингісти, методи тренування, що забезпечує фізичний, психічний і соціальний розвиток та виховання спортсмена-хортингіста. Це процес, що реалізується при взаємодії тренера та вихованця, хортингіста із хортингістом та ін. Сукупність цих впливів спрямовані на підготовку хортингіста до активної взаємодії з різними сферами життя суспільства.

Отже, на основі узагальнення історичних джерел, можна зробити такі **висновки:**

1. У наш час слово „Хортиця“ асоціюється з лицарством і самопожертвою, відвагою та вихованням могутніх і вольових чоловіків. Саме тому спортивне єдиноборство „хортинг“ символічно названо на честь місця проведення всіх прадавніх козацьких двобоїв – кола козаків „хорт“, в який вони збиралися для виявлення найсильніших, і на честь самого великого острова на Дніпрі „Хортиця“ – сакрального центру і місця народження козацької доблесті Запорозької Січі [1; 3; 4].
2. Тракткування понять „хортовий“ та „хортове виховання“ не зустрічалося нам у жодному словнику з фізичної культури і спорту, а також тлумачному, психолого-педагогічному та інших словниках, що й зумовило потребу обґрунтування цих понять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Витоки і подальший розвиток хортингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://horting.org.ua/node/40238>.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Єрмоменко Е. А. Навчальна програма гурткової (секційної) роботи „Хортинг“ для учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів : навч. вид. / Е. А. Єрмоменко. – К. : Паливода А. В., 2012. – 268 с.
4. Інформаційна довідка: ВИД СПОРТУ – ХОРТИНГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.horting.org.ua/node/1100>.
5. Педагогіка: навч. посіб. / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : РВВ ВАТ „Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
6. Психологічна енциклопедія [автор-упорядник О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
7. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

REFERENCES

1. *Vytoky i podalshyi rozvytok khortynhu* [Origins and subsequent development of horting]. Retrieved from <http://horting.org.ua/node/40238>.
2. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid.
3. Yeromenko, E. A. (2012). *Navchalna prohrama hurtkovoi (seksiynoi) roboty Khortynh dlia uchniv 1–11 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [The curriculum circle (sectional) of „Horting“ for students of 1–11 grades of secondary schools]. Kyiv: Palyvoda A. V.
4. *Informatsiina dovidka: vyd sporty khortynh* [Background: kind of sport is horting]. Retrieved from <http://www.horting.org.ua/node/1100>.
5. Haluziak, V. M., Smetanskyi, M. I., & Shakhov, V. I. (2001). *Pedahohika* [Pedagogy]. Vinnytsia: RVV VAT „Vinobldrukarnia“.
6. Stepanov, O. M. (2006). *Psykhohichna entsyklopediia* [Psychological encyclopedia]. Kyiv: Akademvydav.
7. Yahupov, V. V. (2002). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Lybid.